

Lublin 20 II 2020

Prof. dr hab. Walenty Baluk
Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Wydział Politologii i Dziennikarstwa UMCS

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalii Rudakiewicz pt. Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania procesu demokratyzacji Ukrainy w latach 1991-2016, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Marka Barańskiego i dr hab. Anny Czyż

Powstanie niepodległej Ukrainy po rozpadzie ZSRR wzbudziło zainteresowanie wśród polityków, ekspertów i badaczy nowym podmiotem w stosunkach międzynarodowych. Pomimo bogatej tradycji historycznej Ukraińcy stanęli przed trudnym zadaniem dokończenia procesów narodotwórczych i państwowotwórczych. Niepodległa Ukraina odziedziczyła po Ukraińskiej SRR elity (nomenklaturę), które rozpoczynały i kontynuowały proces zmian systemowych, kulturę polityczną, a także terytorium i ludność o złożonej strukturze etniczno-kulturowej. Nomenklatura w nowych warunkach politycznych i społecznych poszukiwała optymalnego modelu ustrojowego pozwalającego na zachowanie władzy w ramach transformacji demokratycznej.

Poruszona w rozprawie doktorskiej problematyka procesu demokratyzacji na Ukrainie w latach 1991-2016 w kontekście uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych w dalszym ciągu stanowi duże zainteresowanie badaczy i ekspertów. Wydarzenia na Ukrainie w latach 2013-2014, zdeterminowane m.in. geopolitycznym wyborem państwa ukraińskiego, znajdującego się pomiędzy integracją europejską a euroazjatycką pokazały znaczący stopień oddziaływania na stan demokracji w państwie czynników zewnętrznych. Agresja i aneksja Krymu przez Federację Rosyjską, narzucającą Ukrainie autorytarny model „suwerennej demokracji” potwierdza przypuszczenie, że Rosja rywalizuje z Zachodem również na płaszczyźnie systemu wartości (autorytaryzm vs demokracja). Zatem analiza procesu zmian systemowych na Ukrainie pod kątem wpływu czynników wewnętrznych i zewnętrznych jest trafnym wyborem badawczym.

Wstęp rozprawy zawiera wszystkie niezbędne w pracy naukowej elementy, został napisany ze znajomością warsztatu politologicznego i stanowi dobre wprowadzenie do lektury rozprawy doktorskiej. Jednym z podstawowych zadań naukowych młodego badacza jest trafne wytyczenie celu rozprawy i sformułowanie hipotez badawczych. Doktorantka właściwie

określiła przedmiot badań jako proces demokratyzacji, ze szczególnym uwzględnieniem determinant wewnętrznych i zewnętrznych, a także ramy czasowe przypadające na okres lat 1991-2016. Autorka przedstawiła jedną hipotezę główną (raczej tezę) oraz pięć pomocniczych. Sformułowanie przekonania badawczego, iż uwarunkowania wewnętrzne odgrywają główną rolę w procesie demokratyzacji Ukrainy jest zbyt ogólne. Po pierwsze, należało w głównym przypuszczeniu bądź twierdzeniu naukowym połączyć uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, ponieważ w ten sposób problem jest ujęte w temacie rozprawy. Po drugie, w sformułowaniu głównym i pomocniczym nie wskazano na podstawowe determinanty związane z uwarunkowaniami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Niektóre kwestie odnajdujemy w hipotezach pomocniczych, a niektóre w pytaniach badawczych, których jest zdecydowanie za dużo. Niektóre pytania zostały sformułowane na wyrost (Czy zachowania elit rządzących było zgodne z obowiązującym prawem?), ponieważ autorka nie bada elit rządzących i nie jest w stanie w zaproponowanej rozprawie doktorskiej odpowiedzieć na postawione pytanie. Prawdopodobnie doktorantka miała na myśli przestrzeganie przez elity rządzące konstytucyjnych reguł gry.

Zastosowanie układu problemowego, a momentami problemowo-chronologicznego pozwoliło doktorantce na pełne zrealizowanie wytyczonych celów badawczych. Poprawnie ułożona konwencja dysertacji pozwala na pełne i wszechstronne ukazanie procesu demokratyzacji Ukrainy w latach 1991-2016 w kontekście uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. Drobne uwagi dotyczące tytułów niektórych rozdziałów i podrozdziałów zostaną omówione poniżej.

Praca została napisana na podstawie bogatej literatury przedmiotu. Wykaz źródeł i literatury liczy 50 aktów prawa krajowego i międzynarodowego, 138 monografii i prac zbiorowych, 108 artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych. Ponadto autorka wykorzystwała źródła prasowe, internetowe oraz raporty i sondaże ośrodków eksperckich i naukowych. We wstępie autorka zaprezentowała znajomość literatury politologicznej, związanej z teorią i praktyką badanego problemu w języku angielskim, polskim, ukraińskim i rosyjskim.

W **Rozdziale I** autorka przedstawia podstawowe zagadnienia związane z teorią transformacji demokratycznej. Sposób zaprezentowania oraz odwołanie się do różnych koncepcji badaczy zachodnich, polskich i ukraińskich potwierdza dobrą znajomość literatury przedmiotu. Analizując koncepcje związane z teorią transformacji w kontekście ich przydatności do ukraińskiego case study należało więcej uwagi poświęcić takim kwestiom, jak: typ zmian, fazy i poziomy transformacji demokratycznej. W związku z tym, że opisywany przez

autorkę proces demokratyzacji Ukrainy nie jest procesem linearnym, należało szerzej wykorzystać przytaczany w pracy przez autorkę artykuł Thomasa Carothersa o krytyce paradygmatu transformacji demokratycznej, w którym amerykański politolog krytycznie ustosunkowuje się do modelu genetycznego, zwracając zarazem uwagę na znaczenie podczas analizy procesu zmian modelu funkcjonalnego, w większym stopniu uwzględniającego uwarunkowania. Badacz przedstawia interesującą koncepcję „szarej strefy demokracji”, państw które znajdują się między dyktaturą a demokracją. Powyższa koncepcja może być stosowana do analizy procesu zmian na Ukrainie, ponieważ pokazuje znaczący wpływ uwarunkowań procesu zmian na jego spowolnienie bądź zaniechanie. W ramach tego rodzaju koncepcji należy umieścić m.in. prace H.E.Hale’a, G. Gilla, B. Magaloni i J. Ekmana, a także J. Holzera i S. Balika analizujących postkomunistyczne reżimy polityczne. Z ukraińskich badaczy ten problem analizuje m.in. Jurij Macijewskij.

Rozdział II zatytułowany *Dziedzictwo przeszłości oraz jego wpływ na rozwój niepodległej Ukrainy* składa się z trzech podrozdziałów poświęconych demokratycznym doświadczeniom z XX w., totalitarnym represjom w latach 1919-1991 oraz specyfice kultury politycznej w niepodległej Ukrainie.

W pierwszym podrozdziale autorka przedstawia ukraińskie zmagania, w tym demokratyczne doświadczenia, z zakresu budowania własnego państwa w latach 1917-1921. Tytuł podrozdziału obejmuje jednak cały XX wiek, zatem należało ograniczyć ramy czasowe albo uzupełnić wykład o materiał dotyczący działalności ukraińskich partii politycznych w okresie międzywojennym w Polsce i Czechosłowacji. W podsumowaniu rozdziału II autorka pisze, że współczesne ukraińskie partie są młode i nie posiadają przeważnie wyrazistego profilu ideologicznego. Stosując podejście ks. Józefa Tischnera możemy powiedzieć, iż jest to „też prawda”. W tej sytuacji zabrakło klarownego zaprezentowania podstawowych kierunków ukraińskiej myśli społecznej. Iwan Łysiak-Rudnicki pisze, że w ramach ukraińskiej myśli w ciągu XX wieku rozwijały się nacjonalizm, demokracja, liberalizm, konserwatyzm, socjalizm, komunizm i faszyzm. Powyższe kierunki są „współczesnymi” ideologiami charakterystycznymi dla innych europejskich narodów, jednak na Ukrainie zyskały one swoistą formę¹. W niepodległej Ukrainie część ugrupowań politycznych nawiązywała lub wprost wyprowadzała swoje tradycje z partii komunistycznych (KPU) bądź nacjonalistycznych (Kongres Ukraińskich Nacjonalistów).

---

¹ I. Łysiak-Rudnicki, *Między historią a polityką*, Wrocław 2012, s. 439.

Autorka podjęła próbę przedstawienia kształtowania ukraińskiego państwa w kontekście ukraińskiej rewolucji, rozdartej pomiędzy rewolucją socjalną a rewolucją narodową. W kontekście rewolucji narodowej zderzały się różne nurty i podejścia, m. in. etniczno-kulturowe i polityczne ujęcie narodu. W tym kontekście aktualną kwestią dla Ukrainy na początku XX, jak i XXI wieku pozostaje problem kształtowania narodu-państwa². Na powyższą kwestie zwracał także uwagę francuski naukowiec Antoine Arjakovsky, badając relacje Ukraińców i Rosjan w oparciu o założenia teologii politycznej. Wieloletni pracownik naukowy francuskich instytucji kulturalnych w Rosji i na Ukrainie oraz krytyk koncepcji zderzenia cywilizacji (S. Huntingtona) pisał, że Ukraińcy odwołując się do swojej mitologii narodowej powinni przewartościować swoją narrację, narodu przez długie lata ciemiężanego przez rosyjskiego sąsiada, narodu pragnącego pozbyć się zależności od azjatyckiej Rosji i przyłączyć się do wielkiej rodziny europejskich narodów w ramach UE. Ukraińcom proponował demitologizację tradycji kozackich, opartych na przekazie Tarasa Szewczenki o heroicznej walce z panowaniem Rosji i Polski. W ocenie badacza tworzenie współczesnych (OUN-UPA) i historycznych mitów (heroicznej walce kozaków) oraz brak refleksji i krytycznej oceny utrudnia wzajemne relacje z sąsiadami oraz zakończenie procesu budowania narodu-państwa ukraińskiego³.

O zależności między narodem a demokracją pisał jeszcze D. Rustow: „jeżeli nie ma nacji [narodu] to nie ma i demokracji”, natomiast T. Karl i F. Schmitter uznali naród za ważny czynnik na drodze ku demokracji skonsolidowanej⁴. Z kolei Liah Greenfeld wyróżniła dwie kategorie narodu-nacjonalizmu: indywidualistyczno-liberalną lub obywatelską oraz kolektywistyczno-autorytarną. Na tej podstawie możemy wyodrębnić w społeczeństwach postkomunistycznych paradygmat identyfikacyjny przybierający naturę totalitarną, albo demokratyczną (Zagorka Golubovič). Kwestie etniczno-kulturowe w tej części Europy odgrywały kluczową rolę w powstawaniu nowoczesnych narodów. Zatem tranzycja narodowa, polegająca na zaspokojeniu aspiracji wielu narodów do posiadania własnego państwa, jest uznawana za jeden z poziomów transformacji. Zwolennikiem takiego podejścia wobec państw b. ZSRR był m.in. Taras Kuzio (poziomy zmian: demokracja/rynek/naród/państwo)⁵.

---

² Zob. szerzej A. Колодій, *Національний вимір суспільного буття*, Львів 2008.

³ A. Аржаковський, *Розбрат України з Росією: стратегія виходу з ніке*, Харків 2015, s. 256 (A. Arjakovsky, *Russie-Ukraine, de la guerre à la paix ?*, Paris, Parole et Silence, 2014).

⁴ T. Karl i F. Schmitter, *Demokratizacja: koncepty, postulaty, gipotezy. Razmyszlenija po powodu primienimosti tranzitologiczieskoj paradigmy pri izuczienii postkomunisticzieskich transformacyj*, „Polis” 2004, nr 4.

⁵ T. Kuzio, *Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?*, „Politics” 2001, vol. 21 (3).

Konkludując powyższy wątek w ocenie recenzenta należało zasadniczo skoncentrować uwagę nie tyle na skromnych doświadczeniach z demokracją w latach 1917-1921, co na kwestiach kształtowania narodu i państwa. Podobnie, jak w podrozdziale 2.2. obok „totalitarnych represji” należało skoncentrować się także na kwestiach kształtowania nomenklatury w USRR oraz grup interesu w oparciu o podziały regionalne (np. grupa dniepropietrowska, grupa doniecka i in.) i branżowe (kompleks wojskowo-przemysłowy, w tym przemysł ciężki, sektor paliwowo-energetyczny, sektor rolniczy), na problemie formalnych i nieformalnych reguł gry (instytucje formalne vs instytucje nieformalne), ponieważ powyższe kwestie stanowiły jedno z podstawowych czynników wewnętrznych, wpływających na proces demokratyzacji niepodległej Ukrainy. Generalnie w tym rozdziale autorka dobrze i ze znajomością tematu przedstawiła procesy polityczne i społeczne zachodzące na Ukrainie na początku XX wieku. Na szczególną uwagę zasługuje podrozdział poświęcony kulturze politycznej obywateli niepodległej Ukrainy.

Jednak nie ustrzegła się drobnych błędów. W jednym ze zdań pisze, że „z rozpoczęciem I wojny światowej Rosja planowała przyłączyć ziemie Wschodniej Ukrainy”. (s. 47 - mając na myśli Zachodniej). Występuje brak konsekwencji w zapisywaniu takich nazw, jak Centralna Rada (m.in. s. 52 i 53), URL (występuje UNR), USRR (występuje URSR). Autorka pisze, że to Polacy odrzucili propozycję Ententy ustalenia granicy polsko-ukraińskiej na linii Curzona. Jednak sytuacja była bardziej złożona. W związku z trwającymi walkami polsko-ukraińskimi na początku lutego 1919 roku we Lwowie władzom Polski i ZURL przedstawiono ofertę linii demarkacyjnej. Propozycja pozostawiała Lwów i zagłębie naftowe (Borysławsko-Drohobyckie) po stronie polskiej, a Tarnopol i Stanisławów po stronie ukraińskiej (tzw. Linia Barthelemy). W ramach powyższych propozycji pojawiły się dwa stanowiska. Pierwsze – francuskie, Lwów pozostawiało po stronie polskiej (tzw. linia B), natomiast brytyjskie (tzw. linia A) w dużym stopniu pokrywa się z obecnym przebiegiem granicy. Strona ukraińska nie chciała przystać na propozycje Mocarstw, natomiast Polska początkowo zgodziła się z propozycją francuską⁶. Powyższa postawa przywódców ZURL została skrytykowana zarówno przez Symona Petlurę, jak i Dmytra Docowa, który nazywał ich „maniakami, którym miłe są tradycje Targowicy i Perejasławia”. W walce o niepodległość Polacy postulowali stosowanie politycznych kryteriów wytyczenia granic, natomiast Ukraińcy obstawali przy uwarunkowaniach etniczno-kulturowych.

---

⁶ R. Galuba, „*Niech nas rozsądzi miecz i krew ...*”. *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.

Ukraina nie prowadziła „podwójnego kursu” w polityce zagranicznej, lecz politykę wielowektorową polegającą na balansowaniu między Wschodem a Zachodem (s. 83). Autorka posługuje się określeniem siły narodowo-patriotyczne, mało precyzyjnym nie odzwierciedlającym podziałów na ukraińskiej scenie politycznej, gdzie występują ugrupowania, narodowo-demokratyczne, konserwatywne i nacjonalistyczne⁷.

W **Rozdziale III** zatytułowanym *Rola instytucji władzy państwowej w procesie demokratyzacji Ukrainy* autorka przedstawiła kwestie związane z systemem naczelných organów władzy państwowej, opartym o zasadę trójpodziału i równoważenia władz, a także problem funkcjonowania partii politycznych i systemu partyjnego. Powołując się na rosyjskiego badacza A. Koczietkova doktorantka zakwalifikowała partie jako organizację, funkcjonującą w systemie organów władzy państwowej. Partia polityczna jest organizacją aktywną w sferze władzy politycznej, służącą elitom do kolonizacji aparatu państwowego, instrumentem penetracji i mobilizacji grup społecznych. Partie jako instytucje polityczne dążą do zdobycia i utrzymania władzy, ale czy są instytucją władzy państwowej? Z tego względu proponuję przedstawienie problemu naczelných organów władzy państwowej oraz systemu partyjnego w odrębnych rozdziałach rozprawy doktorskiej.

W pierwszej części rozdziału doktorantka dobrze zaprezentowała system naczelných organów władzy w państwie w kontekście zasady trójpodziału i równoważenia władzy. W tym zakresie autorka odniosła się również do tradycji kozackich, Ukraińskiej Republiki Ludowej oraz USRR, koncentrując uwagę czytelnika na współczesnych rozwiązaniach konstytucyjnych oraz praktyce politycznej. W rozprawie zaproponowano następujące etapy procesu konstytucyjnego na Ukrainie: 1) 1991-1996, 2) 1996-2006, 3) 2006-2010, 4) 2010-2014, 5) od 2014 roku. W podsumowaniu autorka trafnie konkluduje, że proces konstytucyjny na Ukrainie został zakładnikiem bieżącej rywalizacji politycznej. Z tego powodu zaproponowana periodyzacja przedstawia nie tylko proces konstytucyjny, ale także cykle rywalizacji politycznej. Doktorantka generalnie dobrze zaprezentowała meandry procesu konstytucyjnego na Ukrainie, przechodzącej złożony proces poszukiwania odpowiedniego modelu ustrojowego od systemu prezydenckiego do semiprezydenckiego z wahaniami pomiędzy rozwiązaniami systemu prezydencko-parlamentarnego a parlamentarno-prezydenckiego. Doktorantka słusznie twierdzi, że system rządów i mechanizm podziału władzy nie jest na Ukrainie zbalansowany i w dalszym ciągu wymaga udoskonalenia. Autorka konstatuje, że dla Ukrainy najlepszym rozwiązaniem jest udoskonalanie mieszanego systemu parlamentarno-prezydenckiego.

---

⁷ Zob. М. Томенко, *Українська перспектива: Історико-політичні підстави сучасної державної стратегії*, Київ 1995.

Ponadto twierdzi, że system parlamentarny może doprowadzić do federalizacji państwa ukraińskiego. Recenzent podziela opinie Giovanni Sartori, że najlepszym jest dobrze funkcjonujący ustrój polityczny. Badacz był zwolennikiem systemu mieszanego jako „najbardziej przydatnego”, ale przestrzegał przed jego podatnością na inżynierię konstytucyjną oraz przed uzależnieniem od dużej ilości uwarunkowań⁸. Badania politologiczne i praktyka polityczna pokazują, że w okresie zmiany systemowej lepszym rozwiązaniem dla kształtowania demokracji skonsolidowanej jest ustrój parlamentarny bądź system mieszany w wydaniu parlamentarno-prezydenckim. Celem Ukrainy jest zbudowanie nowoczesnego demokratycznego państwa prawa, a forma państwa i rządów ma do niego doprowadzić. Parlamentarny system rządów sam w sobie nie stanowi zagrożenia dla unitarnego charakteru państwa. Do rozbitcia państwa ukraińskiego może doprowadzić system oligarchiczny, który osłabia państwo od wewnątrz i na zewnątrz. Podstawowym problemem Ukrainy jest więc oligarchizacja systemu politycznego i ekonomicznego, co określa specyfikę reżimu politycznego na Ukrainie jako reżimu hybrydowego, znajdującego się między autorytaryzmem i demokracją. Reżimy hybrydowe były rozpatrywane przez badaczy jako przejściowe na drodze transformacji, ale w przypadku Ukrainy, Mołdowy i Gruzji wykazały pewną żywotność⁹. Zarówno *rewolucja pomarańczowa*, jak i *rewolucja godności* były próbą oddolnej inicjatywy wyprowadzenia Ukrainy z „pułapki hybrydowości”.

W tej części autorka również nie ustrzegła się drobnych błędów ortograficznych, stylistycznych oraz merytorycznych. Prezydent nie jest najwyższym organem państwa, ponieważ mamy trójpodział władzy, lecz głową państwa (art. 102 Konstytucji Ukrainy). Autorka twierdzi, że na Ukrainie brakowało potencjalnych możliwości dla inwestowania środków dla korporacji zachodnich (s.109). Ukraińska SRR wytwarzała ok. 25% PKB ZSRR, będąc jedną z najlepiej rozwiniętych republik. Z tego względu możliwości nie brakowało, natomiast brakowało woli politycznej i odpowiednich rozwiązań prawnych, zachęcających i chroniących inwestycje zagraniczne. Nie podzielam także stwierdzenia doktorantki, że brak opozycji politycznej w latach 1991-2000 sprzyjał pojawieniu się klanów oligarchicznych. Po pierwsze, w latach 90-ch na Ukrainie ukształtowała się silna opozycja polityczna w postaci partii lewicowych (KPU, SPU, ChPU) oraz centro-prawicowej (LRU, UPR). Po drugie, podstawą tworzenia się silnych grup oligarchicznych, sięgających po władzę w państwie, był fenomen nomenklatury i „partii władzy”. Rosyjska badaczka Jekatierina Oriechowa uważa, że

---

⁸ Д. Сарторі, *Порівняльна конституційна інженерія*, Київ 2001.

⁹ Ю. Мацієвський, *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014)*, Чернівці 2016.

istnieje co najmniej 3 znaczenia nomenklatury: 1) ogół osób piastujących najwyższe stanowiska, 2) proces rekrutacji na najważniejsze stanowiska, 3) forma organizacji władzy w ZSRR. Analiza powyższej kategorii i zjawiska pozwala na zrozumienie istoty procesu transformacji zachodzącej w większości republik b. ZSRR. Nomenklatura jako forma organizacji władzy polegała m.in. na dominacji nieformalnych reguł gry nad formalnymi. Twierdzenie autorki, że prezydent po nowelizacji UZ w 2004 roku stracił realną władzę nie odpowiada stanowi faktycznemu (s. 112), ponieważ zachował szereg ważnych kompetencji (resorty prezydenckie, mianowanie przewodniczących obwodowej administracji państwowej, prawo weta). Oczywiście, że w zakresie dualistycznego modelu władzy wykonawczej środek ciężkości przeniósł się w kierunku koalicji parlamentarno-gabinetowej. Okres rządów obozu pomarańczowego mógł prowadzić do demontażu systemu oligarchicznego, ale wbrew twierdzeniom autorki tak się nie stało. Powodem była oligarchiczna przeszłość liderów obozu pomarańczowego Wiktora Juszczenki i Julii Tymoszenko oraz duża liczba oligarchów (sponsorów) w ugrupowaniach „Nasza Ukraina” i „Ojczyzna”.

Ostatni podrozdział (3.1.5) został zdominowany przez kwestie decentralizacji, które powinny się znaleźć w rozdziale IV – samorząd terytorialny. Natomiast zabrakło omówienia w tym okresie problemów związanych z reformą sądownictwa i funkcjonowaniem tzw. trójkąta władzy (np. porównanie pozycji ustrojowej i politycznej głowy państwa).

System partyjny, przedstawiony w podrozdziale 3.2, niewątpliwie stanowi część systemu politycznego, natomiast nie wpisuje się w system naczelnych organów władzy. Formalnym początkiem kształtowania się systemu wielopartyjnego na Ukrainie, podobnie jak w pozostałych republikach b. ZSRR, było zniesienie artykułu 6 UZ z zapisem „kierowniczej roli KPZR”. Bardzo często etapy kształtowania się partii i systemu partyjnego pokrywają się z cyklem wyborów parlamentarnych. W ocenie recenzenta błędnie wyznaczono etapy kształtowania się systemu partyjnego¹⁰. Generalnie autorka dobrze zaprezentowała problem instytucjonalizacji partii politycznych i systemu partyjnego. Jednak nie ustrzegła się szeregu błędów. Błędnie przedstawiono fenomen „partii władzy”, utożsamiając to zjawisko z Partią Ludowo-Demokratyczną, powstanie której było jedynie etapem procesu instytucjonalizacji „partii władzy” (nieformalnej instytucji). Niekiedy trudności z precyzyjnym tłumaczeniem nazw ukraińskich prowadzą do błędów merytorycznych (s.132-133). „Wskutek wyborów parlamentarnych zostało wybranych tylko 49 deputowanych ...”. Skład parlamentu składał się z 90 komunistów ...”. Po pierwsze, 49 deputowanych wyłoniono w I turze. Po drugie,

---

¹⁰ W. Bałuk, *Kształtowanie się systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987-2004)*, Wrocław 2006.

parlament się składa z 450 deputowanych. Po trzeciej, w odniesieniu do wspomnianego cyklu elektorального przeprowadzano II turę wyborów i wybory uzupełniające. Parlament się konstytuuje po wyborze 2/3 deputowanych od składu konstytucyjnego. W I i II turze wyłoniono 338 deputowanych (75%). Postępowa Socjalistyczna Partia Ukrainy powstała z inspiracji obozu prezydenta Ł. Kuczmy celem osłabienia socjalistów, natomiast nie była zaliczana do tzw. partii władzy. W wyniku elekcji parlamentarnej 2006 roku były przesłanki do ukształtowania systemu dwupartyjnego (obóz pomarańczowy vs obóz biało-błękitny), natomiast ukształtował się jedynie bipolarny system rywalizacji politycznej. Jedną z przyczyn dla których nie doszło do ukształtowania się systemu dwupartyjnego były głębokie podziały w obozie pomarańczowym (rywalizacja między „Naszą Ukrainą” a BJuTy) oraz dążenie partii lewicowych do zachowania swojej odrębności (KPU, SPU).

Rozdział IV został poświęcony kwestiom *Samorządu terytorialnego w systemie demokratycznych instytucji państwa*. Bardzo dobrze napisana część rozprawy w ocenie recenzenta powinna następować po analizie naczelnych organów władzy, ponieważ w dużym stopniu dotyczy kwestii ustroju konstytucyjnego. Geneza samorządu terytorialnego na ziemiach Ukrainy powinna się znajdować w rozdziale „Dziedzictwo przeszłości...”. W opisie tradycji samorządności, w tym ukraińskiej, zabrakło odniesienia do okresu międzywojennego funkcjonowania samorządu na Wołyniu, Podolu, Galicji Wschodniej, Bukowiny Północnej i Zakarpacia. Poza tym rozdział jest bardzo dobrą i uporządkowaną analizą zarówno warstwy normatywnej problemu, jak i stanu faktycznego samorządu. Autorka uchwyciła i zaprezentowała kluczowe problemy w zakresie decentralizacji i samorządu terytorialnego na Ukrainie. Porozumienie z Mińska (s. 188), które zostało podpisane we wrześniu 2014 r. przez przedstawicieli OBWE, Rosji i Ukrainy¹¹ nie jest umową międzynarodową sensu stricto i nie podlega ratyfikacji, tym bardziej przez prezydenta Ukrainy. Zgodnie z Konstytucją Ukrainy to Rada Najwyższa wyraża zgodę na ratyfikowanie i wypowiedzianie umów międzynarodowych (art. 85), natomiast prezydent zawiera umowy międzynarodowe (art. 106). Tak zwana większość konstytucyjna na Ukrainie - większość kwalifikowana niezbędna do uchwalenia zmian w UZ stanowi 2/3 składu konstytucyjnego, czyli 300 a nie 301 głosów (s. 188).

W **Rozdziale V** autorka przedstawia problem kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego i jego roli w procesie demokratyzacji Ukrainy. Kolejny raz doktorantka szczegółowy wykład problemu poprzedza wstępnym rozważaniem o charakterze ogólnym, w tym przypadku na temat pojęcia i istoty społeczeństwa obywatelskiego. W opinii recenzenta

---

¹¹ Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014, <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>

powyższa prezentacja treści nieco zaburza koncepcję wykładu podstawowego materiału, zaś treści o charakterze ogólnym powinny znaleźć się w Rozdziale I. Doktorantka odwołuje się do różnych koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, przechodząc następnie do zaprezentowania krótkiego rysu historycznego „rozwoju ukraińskiego społeczeństwa obywatelskiego” (powyższe treści należało umieścić w uwarunkowaniach). W tym rozdziale znajdujemy odniesienie do procesu kształtowania partii politycznych, które postrzegamy jako część społeczeństwa politycznego. Działania Rosji wobec Ukrainy na Krymie i w Donbasie odpowiadają definicji agresji. W 1974 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło uchwałę definiującą pojęcie agresji. W zmieniającym się łańdże międzynarodowym pojawiają się hybrydowe formy wzajemnego oddziaływania państw, do których zaliczamy m.in. wojnę hybrydową. Zatem Rosja dokonała agresji i prowadzi wojnę hybrydową wobec Ukrainy (na s. 204 autorka wykorzystuje pojęcie agresji hybrydowej). Opisując wydarzenia związane z *rewolucją godności* autorka pisząc o udziale organizacji społecznych wymienia w jednym szeregu takie organizację jak „Obywatelski Sektor Euromajdanu” oraz „Prawy Sektor” lub organizację „Tryzub” im. Stepana Bandery. W pierwszym przypadku mamy do czynienia ze strukturą nawołującą do pokojowych akcji obywatelskiego nieposłuszeństwa, natomiast w drugim przypadku z paramilitarnymi organizacjami nawiązującymi do nacjonalistycznej ideologii integralnego nacjonalizmu. Z kolei „Prawy Sektor” funkcjonuje jako organizacja społeczna i partia polityczna, a także tworzył Ukraiński Korpus Ochotniczy (Добровольчий Український Корпус). Zatem powyższe struktury nie. Podobnie sytuacja wygląda z organizacją UNA-UNSO, która funkcjonuje w ukraińskiej przestrzeni politycznej od 1991 roku, uczestniczyła w konfliktach zbrojnych na obszarze b. ZSRR, zaś od 2015 roku jest zarejestrowana jako Partia Polityczna UNA-UNSO.

W **Rozdziale VI** autorka podjęła próbę przedstawienia wpływu otoczenia międzynarodowego na rozwój demokracji na Ukrainie. Zaproponowana przez doktorantkę koncepcja przedstawienia tego wątku mieści się w ramach studiów nad polityką zagraniczną państw. W tym kontekście zostały bardzo dobrze zaprezentowane podstawy polityki zagranicznej Ukrainy i dylematy wyboru geopolitycznego państwa, znajdującego się między strukturami europejskimi i euroatlantyckimi a euroazjatyckimi. Natomiast zaproponowany temat rozprawy doktorskiej wymaga także odniesienia się do europejskiego modelu demokracji, promowanego w ramach polityki soft power. Podpisywane porozumienia i współpraca struktur zachodnich z Ukrainą zawierały komponent demokratyzacji. Natomiast Federacja Rosyjska, szczególnie w okresie rządów Władimira Putina promowała rosyjską

wersję „suwerennej demokracji” i autorytarne koncepcje wspólnoty euroazjatyckiej bądź „świata ruskiego”, do których „zachęcano” także siłą Gruzję i Ukrainę.

Pani mgr Natalia Rudakiewicz zaprezentowała dobry poziom rozprawy doktorskiej oraz w części nowatorskie podejście do analizy procesu zmian na Ukrainie, polegające na uwzględnieniu szczególnej roli uwarunkowań. Autorka osiągnęła cele stawiane w rozprawie doktorskiej oraz wykazała się bardzo dobrą znajomością badanej problematyki. Zaprezentowała umiejętności analizowania dokumentów i formułowania interesujących wniosków badawczych. Drobne uchybienia i niedociągnięcia w niniejszej rozprawie nie przekreślają jej licznych walorów poznawczych i analitycznych. Recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w ustawie o stopniach naukowych i tytułach. Z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie mgr Natalii Rudakiewicz do dalszego przebiegu postępowania.

DYREKTOR
Centrum Europy Wschodniej UMCS

prof. dr hab. Walenty Baluk